

Skärgård För Framtid

Skärgårdarnas Riksförbund

Skärgård För Framtid

Arbete, boende och service i landets skärgårdar

Skärgårdarnas Riksförbund

En informationsskrift från
Skärgårdarnas Riksförbund
info@skargardarnasriksforbund.se
www.skargardarnasriksforbund.se
Skriften är delfinansierad av EU
Text: Bengt Almkvist
Tryck: Norrköpings Tryckeri 2007

© Skärgårdarnas Riksförbund 2007

Mål 2 Öarna

Skärgård För Framtid

Denna skrift är till stor del en sammanfattning av den serie med publikationer, vitböcker, som beskriver tillståndet i landets skärgårdar kring tio utvalda teman. Dessa ger en betydligt fylligare bild av de olika områden de behandlar. Vitböckerna kan även hämtas på SRF hemsida www.skargardarnasriksforbund.se

Serien med vitböcker liksom denna sammanfattande skrift är framtagen med stöd av anslag från EU genom programmet Mål 2 Öarna.

Inom projektet Skärgård för Framtid har vi valt ut centrala frågeställningar inom de övergripande rubrikerna arbete, boende och service. Det finns flera andra viktiga områden att bevaka för skärgårdsborna som inte är behandlade i denna skrift. Givetvis är de stora miljöfrågorna mycket viktiga, men även miljöteknik kring hantering av dricksvatten och olika slags avfall. Andra viktiga frågor gäller ungdomar och nya skärgårdsbor.

Vitböcker publicerade 2007

- TRANSPORTER I SKÄRGÅRDEN
- BOENDE I SKÄRGÅRDEN
- BESKATTNING AV BOENDE
- SKÄRGÅRDSBARNENS SKOLOR
- NY TEKNIK
- TURISM OCH ALLEMANSRÄTT
- SKÄRGÅRDSBÖNDER
- SKÄRGÅRDSFISKETS FRAMTID
- SKÄRGÅRDSBORNA OCH DEMOKRATIN
- FÖRETAGSAMMA SKÄRGÅRDEN

Innehåll

Skärgårdarnas Riksförbund	7
Vad är skärgård?	9
Projektet Skärgård för Framtid	10
Många seminarier	11
Resultat	
Transporter i skärgården	14
Boende i skärgården	18
Beskattning av boende	22
Skärgårdsbarnens skolor	23
Ny teknik	27
Turism och allemansrätt	29
Skärgårdsbönder	31
Skärgårdsfiskets framtid	35
Skärgårdsborna och demokratin	38
Företagsamma skärgården	43
Europas öbor samarbetar	46
Bildförteckning	50

Skärgårdarnas Riksförbund, SRF

Vi representerar den bofasta befolkningen

SRF bildades 1982 som ett förbund mellan kust- och skärgårdsföreningar i hela landet. Det är den bofasta befolkningens föreningar som samarbetar med gemensamma frågor på nationell nivå.

Skärgården är en kulturbygd i en utsatt naturmiljö. Med rötterna i en tradition förknippad med kust och hav har skärgårdsborna brukat sin bygd i århundraden. SRF tar initiativ och påverkar beslutsfattare och myndigheterna genom att öka kunskapen och förståelsen kring skärgårdsbornas villkor.

I denna skrift har vi valt ut några centrala frågeställningar inom de övergripande rubrikerna arbete, boende och service. Det finns givetvis flera andra viktiga områden att bevaka för skärgårdsborna som inte är behandlade här. Dit hör de stora miljöfrågorna men även miljöteknik kring hantering av dricksvatten och olika slags avfall. Andra viktiga frågor gäller ungdomar och nya skärgårdsbor.

Men vi har prioriterat tio viktiga områden för dagens och morgondagens skärgårdsbor. Många av villkoren för en levande skärgård ryms i dessa.

- Bra kollektivtrafik till sjöss
- Tillgång till bostäder, av olika slag
- Beskattningen av boendet
- Skärgårdsbarnens skola
- Nya möjligheter med ny teknik. IT infrastrukturens utbyggnad
- Turismens tillväxt är en tillgång men kan också vara en börda
- Aktiva skärgårdsbönder skapar jobb och ger öppet kulturlandskap
- Förvaltning av kustfisket kan utveckla bättre lönsamhet
- Nya former för demokratisk medverkan
- Företagsamhetens villkor

14 regionala föreningar

SRF är ett riksförbund för olika skärgårdsföreningar som var och en har ett regionalt ansvar i sitt län. Idag är SRF representerat i de flesta län och stora insjöar. I Mälaren och Vänern saknas ännu medlemmar kanske främst beroende på att ö-borna är så utspridda och fördelade på flera län att naturlig samverkan saknas.

Varje förening har sin historik och tradition. Gemensamt är det breda engagemanget för skärgårdsbornas viktiga frågor kring arbete, boende och service. Genom samverkan inom SRF har alla fått inblick i hur de olika föreningarna arbetar vilket stimulerat deras egen utveckling.

Bland SRF medlemmar finns även föreningar som är egna förbund såsom Bohusläns Skärgårdsråd, med över 40 samhällsföreningar längs kusten och SIKO i Stockholms skärgård med 14 lokala medlemsföreningar.

De 14 medlemmarna i SRF är

- Luleå Skärgårdsförening
- Holmöns Utvecklingsforum
- Hemsö Skärgårdsförening
- Söderhamns Kust- och Skärgårdsförening
- Gräsö Skärgårdsråd
- SIKO, Stockholms skärgård
- Sörmlands Skärgårds Intresseförening
- Östergötlands Skärgårdsförening
- Smålandskustens Skärgårdsförening
- Blekinge Kust- och Skärgårdsförening
- Hvens Byalag
- Bohusläns Skärgårdsråd
- Visingsörådet
- Vinöns Kultur- och Hembygdsförening

Vad är skärgård?

Det kan tyckas enkelt att definiera vad man menar med skärgård. Men svaret beror ofta på vem man frågar. Ibland avser man bara en sammanhängande övärld, ibland även en smal kustremsa innanför dessa öar.

I grunden är vår definition en summa av de olika tolkningar som gjorts i varje län. Nära Stockholm och Göteborg har en avgränsning gjorts i praxis under åren efter vilka områden som behöver mer uppmärksamhet och insatser. Även om Göteborg är närmaste fastlandsområde innanför dess norra och södra skärgård så anses inte storstaden ingå i skärgården. Men ett fiskeläge i norra Bohuslän har en tydligare koppling till skärgården.

Vårt begrepp är närmast kulturellt. Det omfattar bygder där näringsliv och levnadsvillkor präglas av isolering och den problematik med nackdelar som följer av detta. Skärgårdarnas Riksförbund definierar detta uttryck tillsammans med öar utan fast landförbindelse längs kusten och i de stora insjöarna samt de fastlandsområden som ligger innanför de sammanhängande ö-områdena.

Vår definition tar sin utgångspunkt i en gemenskap i levnadsvillkoren. Det gör att den största ön, Gotland, är undantagen. Gotland är en egen region och har så stor befolkning att man är självständigare ekonomiskt och beslutsmässigt avseende den offentliga servicen. Där finns omfattande utbildningssystem, sjukvård och arbetsmarknad. I många frågor har skärgårdarna och Gotland gemensamma intressen men att räkna in öns 56 000 invånare skulle vara missvisande.

Befolkning

Med vår definition bor det cirka 80 000 personer i landets skärgårdsområden varav 32 000 på de över 500 bebodda öarna utan fast landförbindelse. Glesbygdsverket har gjort den första samlade inventeringen av bebodda öar i landet. Här finns också en utmärkt grundläggande presentation med kartor och tabeller.

Antal invånare 2004 på öar, per region.

Uppgifterna från Glesbygdsverkets skärgårdsfakta.

Norrlandskusten	571
Uppland – Södermanland	8361
Östergötland – Kalmar	539
Blekinge – Skåne	1013
Västkusten	19416
Insjöarna	2184

Projektet Skärgård för Framtid

Skärgårdsbor i olika delar av landet har mycket gemensamt. Samtidigt är det svårt att samverka när man bor utspritt. Oftast är skärgårdsborna bara en liten minoritet i respektive kommun. Skärgårdarna behandlas också ofta i kommunerna främst som områden för turism och friluftsliv.

På senare har Skärgårdarnas Riksförbund fått en allt viktigare uppgift i att stödja och inspirera arbetet inte minst i de små föreningarna. Det är ideella organisationer som ofta driver olika frågor. Utan sådan inspiration och hjälp blir det allt svårare att orka bevaka utvecklingen i sin skärgård.

Projekt med två syften

2003 startade SRF projektet Skärgård för Framtid. Målsättningen var att ge en bra beskrivning av hur skärgårdsborna uppfattar centrala frågeställningar inom de övergripande rubrikerna arbete, boende och service.

SRF åstadkommer genom sina regionala medlemsföreningar en bra lokal mobilisering. Genom konkreta aktiviteter i projektet Skärgård för Framtid har många skärgårdsbor i hela landet blivit delaktiga i ett framtidsinriktat utvecklingsarbete.

Vid gemensamma möten har man deltagit i analyser av tio centrala teman med stor betydelse för en året runt levande skärgård.

Men det har inte bara varit en analys av problem och möjligheter. Det är också en inre mobilisering av medlemmarnas engagemang.

Kring varje tema har medlemsföreningarna turats om att ta ett större ansvar för arbetet med seminarierna, ofta även med inbjudna talare. Seminarierna har dokumenterats och skriftliga rapporter, vitböcker, finns framtagna från varje tema.

Det finns givetvis flera viktiga andra teman att bevaka för skärgårdsborna än de som är behandlade i denna skrift. Främst är det kanske de stora miljöfrågorna, men även miljöteknik kring hantering av dricksvatten och olika slags avfall. Andra viktiga frågor gäller ungdomar och nya skärgårdsbor.

Demokratifrågan

Landets skärgårdsområden är för det mesta bara en mindre del av en fastlandskommun. Skärgårdsborna är sällan engagerade som förtroendevalda i kommunala församlingar. Det är svårt att klara sådana uppdrag för en öbo. Demokratifrågorna är därför viktiga. Framtidens skärgårdsbor måste veta att de har en tydlig möjlighet att påverka utvecklingen trots att de ofta bara är en liten minoritet. Inom projektet ”Skärgård för Framtid” har vi beskrivit problematiken och visat förslag till nya utvecklingsvägar.

Många seminarier

Arbetet med de olika teman som ingår i projektet har skett genom öppna seminarier. Inför varje möte har en faktasammanställning gjorts över aktuella frågor. Mötena har också lagts på en plats där den speciella frågan varit extra aktuell. Oftast har också inbjudna talare deltagit. Varje seminarium har avslutats med att en rapport sammanställts. Vissa av de teman som behandlats har krävt flera seminarier. Dels för att belysa geografiska skillnader men också för att frågorna utvecklats under projektets gång. Nedan är en förteckning över seminarier som genomförts.

- 2003 Transporter i skärgården, Sandhamn
- 2004 Två möten om skolfrågor, Rävsten vid Gräsö och Möja
- 2004 Boendefrågor, Sydkoster
- 2005 Ny teknik, Gränsö, Västervik
- 2005 Turism, Visingsö
- 2005 Jordbruk, Vinön
- 2005 Fiske, Trosa
- 2006 Demokrati, Hönö
- 2006 Företagande, Ven
- 2006 Jordbruk, Djurö
- 2007 IT, Arkö
- 2007 Skärgårdskonferens, Stockholm
- 2007 Fiske, Hindersön

Skärgårdskonferens, april 2007

Som en viktig del i avslutningen på projektet "Skärgård för framtid" bjöd SRF in till en konferens i april 2007 ombord på Teaterskeppet i Stockholm. Temat var givetvis "Skärgård för Framtid". Detta var den första nationella konferens som arrangerats av skärgårdsborna själva.

Konferensen riktade sig till riksdagsledamöter och politiker och tjänstemän från centrala myndigheter, län och kommuner. Ett hundratal personer deltog. Vid konferensen presenterades de tio vitböckerna om centrala teman som behandlats i projektet. Det gavs goda möjligheter att skapa kontakter mellan de skärgårdsintresserade deltagarna.

På eftermiddagen presenterades den aktuella problematiken inom de olika områdena. Med ett tydligt gräsrotsperspektiv kunde SRF visa mångfalden i landets olika skärgårdsområden och lyfta fram flera goda exempel på positiv utveckling.

Dagen avslutades med en paneldebatt med Torbjörn Willén som moderator. Den fördes som ett samtal kring positiva idéer för framtiden och uppehöll sig mest kring frågor om boende och företagande. En utgångspunkt var den befolkningsminskning man ser på många öar. Frågorna samlades kring vad som kan göras för att få familjer att bo kvar och nya att flytta till skärgården.

Bland problemen fördes fram bristen på "gröna vågare" idag. Behovet av marknadsföring är också en åtgärd. Det finns mycket gott att lyfta fram. Kanske måste möjligheterna för nya familjer till öarna "paketeras" som en helhet med bostäder, kommunikationer, skolor och arbete i en samlad marknadsföring.

Bland de svårare frågor som flera talare tog upp handlade mycket om företagandets villkor. Det växande problemet med stora regelverk för att starta även relativt blygsamma företag avskräcker många.

I panelen satt från vänster, Sune Fogelström och Kjell Björkqvist från SRF, Anneli Wirtén från programmet Mål 2 Öarna och Inger Normark från Glesbygdsverket.

Samtidigt framhöll man också värdet av att företagare engagerar sig i många verksamheter. Inte minst i föreningar där företagare kan samverka och stötta varandra. I debatten fördes fram en hel rad optimistiska tankar och förslag som alla tydligt visar att arbetet för en framtid i skärgården kommer att fortsätta.

Konferensen kunde vid avslutningen sammanfatta att projektet kanske går mot sitt slut men att arbetet med de olika angelägna frågorna nu har fått nya plattformar att utvecklas vidare från.

Konferensen var mycket välbesökt. I förgrunden, vid lunchen, sitter Torbjörn Willén.

Viktiga ämnen vi inte behandlat

Inom projektet Skärgård för Framtid har medlemsföreningarna efter ingående diskussioner valt ut tio centrala frågeställningar inom de övergripande rubrikerna arbete, boende och service. Men det finns givetvis flera andra områden som är viktiga att bevaka för skärgårdsborna. Inte minst gäller det de stora miljöfrågorna som är fundamentala, men även miljöteknik med allt från dricksvatten till avfall. Dessa frågor bevakas idag effektivt av många intressen och får stor uppmärksamhet hos beslutsfattarna. SRF har därför avstått från att just nu lägga våra resurser där. Det betyder givetvis inte att vi underskattar problemen på miljöområdet.

Andra mycket viktiga frågor gäller ungdomars villkor och engagemang liksom olika sociala frågor. Vi har också det vi samlar under rubriken ”nya skärgårdsbor” med inflyttning av familjer som inte tidigare levit i skärgården. Inför framtiden har vi också flera ämnesområden kring kommersiell service med handel, postgång och kassaservice som kräver uppmärksamhet. Som synes kan listan göras lång.

Transporter i skärgården

Bra kommunikationer är en rättighet också i skärgården

Bra kommunikationer är en förutsättning för en året runt levande skärgård. Dessa frågor är av absolut avgörande betydelse för utvecklingen på öarna. En utvecklad kollektivtrafik är också nyckeln för tillgänglighet för besökare, för arbete, utbildning och annan service. Kollektivtrafiken är ett kommunalt ansvar och delvis reglerat i lag. Det finns inget i några lagar eller regler som säger att ansvaret för en fungerande trafik inte skall gälla de kommuninvånare som bor på öar som saknar fast landförbindelse.

Transporter skapar många jobb i skärgården

Arbetet med sjötransporter innebär också många viktiga arbetstillfällen året runt. Bara Waxholmsbolaget och Styrsoöbolaget, har tillsammans med sina många inhyrda olika trafikentreprenörer mer än 500 anställda på båtarna. Av dessa är över 60 % skärgårdsbor. Dessutom ger den stora kollektivtrafiken till sjöss arbete åt många entreprenörer och varv.

En enkel utgångspunkt är färjornas hemmahamn. När fartygen ”övernattar” ute på öarna innebär det att man ligger på rätt sida ur pendlings- och trygghetssynpunkt. Men det innebär också att sysselsättningen skapas på öarna. Alltför många exempel finns på att denna viktiga princip inte utnyttjas i kommunernas upphandling. Men det finns också goda exempel där det fungerar bra.

Färdtjänst och sjuktransporter

Den som har ett funktionshinder har rätt till färdtjänst. Men lagen om färdtjänst ersätter inte bristen på kollektivtrafik utan handlar om tillgängligheten till den kollektivtrafik som redan finns. Det är alltså en del av trafiklagstiftningen och inte socialtjänstlagen. Finns det inte utbyggd kollektivtrafik så finns det heller inte färdtjänst. Det är alltså kommunerna som i slutändan beslutar om vilken omfattning och utformning färdtjänsten får. I landets skärgårdar finns exempel där det fungerar mycket bra men tyvärr också motsatta exempel.

Många olika farkoster, från svävare till vägfärjor

Det finns många olika slags farkoster som löser transporterna i skärgårdarna. På grund av olika klimat och väderförhållanden och hur utsatta farvattnen är så behövs olika slags farkoster. Sedan varierar befolkningstätheten och fördelning mellan olika öar från storstadnära skärgård till glesbygdsskärgård vilket styr farkosternas kapacitet. Det är inte alltid en lätt uppgift att hitta den bästa lösningen.

Passagerarbåt

Basen i all skärgårdstrafik är fungerande passagerartrafik. Kollektivtrafik med passagerarbåtar finns också av många olika slag. Allt från Vägverkets stora gula bilfärjor som också är passagerarfartyg, till småbåtar som bara skall ta ett par skolbarn. Speciella problem finns på de mest utsatta öarna. Både sjögång och is ställer till med

stora problem på t.ex. Holmöarna, Hanö, och Kåringön. Här krävs kraftigare större fartyg trots att det inte bor många på öarna. Ibland finns det avtal som gör att isbrytande fartyg kan hjälpa till vintertid.

Vägfärjor, gula och andra

Reglerna för statsstöd till färjetrafik gäller bara färjor som kan ta bilar. Dessutom skall vägnätet på ön vara öppet för allmän trafik. Detta är en klar diskriminering mot öar där man tvingats lösa trafiken på annat sätt.

Vägverket driver 37 färjeleder varav 23 går till öar. Den största linjen är till Hönö/Öckerö. Här går tre bilfärjor med kapacitet för vardera 75 bilar per tur och kör över 6000 fordon per dygn i snitt. Det finns också 12 enskilda färjor med statsbidrag som tar bilar men där Vägverket inte är huvudman. Det är linjer som drivs av kommuner eller privata företag. Välkända exempel är Visingsötrafiken (Jönköpings kommun).

Trafiken mellan Ornö och Dalarö (privat) och Ventrafiken (Landskrona kommun). Sedan finns det en del udda lokala lösningar där bilfärjor ägs och drivs av vägsamfälligheter.

En udda färja är Sjöliften mellan Nord- och Sydkoster i Bohuslän. Det är en obemannad liten linfärja för transport av max 12 personer eller något lätt fordon. Öborna kan få behörighet att själva köra färjan med en kortläsare och en knappsats. Satsningen har varit mycket lyckad och det lär nog komma fler sjölifftar i skärgårdarna i framtiden.

Isväg

Sedan gammalt finns i Sverige leder där man vintertid anlägger en väg på isen. Den har fördelen att vara öppen dygnet runt. Det finns isväg till Vinön i Hjälmaren liksom till öar i Luleå skärgård. I mer skyddade skärgårdar åker man snöskoter eller 4-hjuling på isen när den blivit tillräckligt tjock.

Hydrokopter

Hydrokoptern utvecklades i Sverige på 1960-talet. Det är i princip ett flatbottnat skrov med medar. Framdrivningen är en motor med flygplanspropeller och luftroder bakom propellern. Hydrokoptern fungerar alltså både på is och öppet vatten. Då kan man klara den svåra perioden när det både bär och brister.

Svävare

På senare år har det utvecklats små svävare för passagerartrafik i skärgårdarna. En svävare liknar en platt plastbåt men med fläktmotorer som blåser neråt och bildar en luftkudde under farkosten innanför en ”kjol” runt skrovet. Svävaren svävar obehindrat över såväl bra is som dålig is och blötsnö.

Helikopter

Helikopter kommer in i skärgårdstrafiken främst vid räddningsuppdrag. Men för att klara vissa delar av vintertrafiken har man vissa år satt in helikopter i delar av Stockholms skärgård.

Bygg bro istället!

För att komma ifrån isoleringen och färjetiderna kommer på en del platser upp förslag om brobygge. Förslaget om bro till Öckerö är kanske mest känt men även till Blidö i Stockholms skärgård och en vägbank till Vinön i Hjälmaran.

Ofta är frågorna mycket kontroversiella och på Öckerö har två kommunala folkomröstningar båda sagt nej. Många är rädda för ytterligare ökat tryck på bebyggelse och biltrafik.

Fastlandshamnar och kommunal planering

Bra hamnar på öarna och på fastlandshamnar är viktigt för effektiva transporter. Här ligger ofta stora problem och planberedskapen är ofta dålig. Utöver all tung gods- hantering med sopor, grus, byggmaterial, maskinfrakter mm. så finns ett stort flöde av dagligvaror inte minst under sommaren. De gamla hamnarna och gemensamma bryggorna har ofta sitt ursprung i gamla samfälligheter och utvecklingsmöjligheterna är begränsade. Ytterligare ett stort problem är ofta bristen på P-platser. Fastlandshamnarna och deras svängrum måste vara tydliga utgångspunkter i de kommunala långsiktiga planerna.

Tungt gods och fraktstöd

För alla olika verksamheter ute på öarna behöver det fraktas betydande mängder tungt och skrymmande gods, både ut till öarna men också iland. Det gäller allt från regelbundna frakter till butiker och restauranger eller tillfälliga byggprojekt. Men det kan också säsongvis bli stora volymer för vissa typer av företag såsom lantbrukare.

Flera län har infört ett fraktstöd. Målsättningen är att det ska dämpa fraktkostnaderna för skärgårdsföretagen och skapa mer jämförbara kostnader med företag på fastlandet. De flesta lokala fraktstöd idag har samlats kring att stödja

näringslivet och stödens konstruktion har också utformats därefter. Det är uppenbart att det finns ett behov av nationell samordning av villkoren för fraktstöd till skärgårdarna. De stora olikheter man ser idag är mest beroende på hur mycket uppmärksamhet skärgårdsfrågorna har lokalt och hur skärgårdsborna lyckats informera om sina problem. Det är inte rimligt att det ska vara så stor variation i landet kring detta.

Krav för bra kollektivtrafik i skärgårdarna

- **Skapa jämnare standard och kvalitet i kollektivtrafiken i olika delar av landet**
- **Inför ökade möjligheter till arbetspendling med sjötrafik året runt**
- **Öka den statliga finansieringen av skärgårdstrafiken. Det är ett riksintresse. Idag åker en del öbor och frakt gratis med vägfärjorna medan andra får betala för resorna.**
- **Reservera utrymme vid fastlandshamnar i kommunernas planering**
- **Se över Vägverkets färjerederi och vilka linjer man bör finansiera. Lägg in de stora existerande vägfärjorna till Ven och Visingsö**
- **Låt färjorna vara stationerade på öarna för ökad trygghet och arbetstillfällen**
- **Färdtjänst till sjöss bör ha lika villkor som på fastlandet**
- **Räkna in skärgårdsfrakterna som en del i statsstödsreglerna**
- **Ge fraktstödet mer jämförbara spelregler i alla skärgårdar**

Boende i skärgården

Bostadsfrågorna hör till de viktigaste som SRF arbetar med. Det gäller tillgång till bostäder av olika slag, konkurrensen med fritidsboendet och myndigheternas lagar och regler liksom den mycket speciella beskattningen.

Det är bostadsbrist i skärgården!

Bostadsbrist brukar man förknippa med städer. Men även i skärgårdarna kan detta vara ett problem. I vissa områden är konkurrensen mycket hård om fastigheterna och den bofasta befolkningen har ofta svårt att hävda sig när hus är till salu. Men problem finns även i glesbygdens skärgård. Här borde det vara lätt att hitta bra lägen för nya bostäder men strandskyddslagen är många gånger ett svårt hinder.

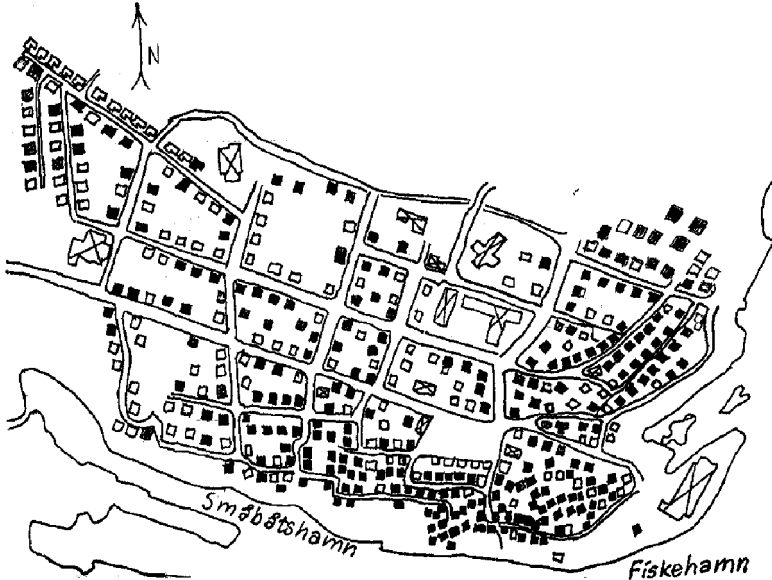
Skärgården är en kulturbygd där människorna bebyggt och lever med en storslagen och mycket skiftande natur. Försvinner det kulturlandskapet så försvinner också det som ger skärgården sin speciella attraktivitet. En levande skärgård förutsätter att det finns bostäder, med möjlighet till modern standard och till rimliga priser. Då måste det också finnas möjlighet till nyproduktion. Givetvis måste även dagens skärgårdsbor få bygga de byggnader och bryggor de behöver för sin verksamhet.

Konkurrensen om husen har gjort att många skärgårdssamhällen snabbt ändrar karaktär. Bostäderna blir fritidshus. Det som varit sedvanerätt försvinner och områdena stängslas in.

När slocknar ljusen på Smögen?

En tydlig illustration till detta är utvecklingen i gamla Smögen som syns på kartan nedan. Den äldsta bebyggelsen nära hamnen är nästan helt omvandlad till fritidshus. De hus som är markerade i vitt lyste det fortfarande i vintern 2002. Där bor man fortfarande året runt. Men det är faktiskt mest ensamstående i 70 – 80-årsåldern. De svarta husen är fritidshus.

Det behövs hyreshus även i skärgården

Nästan alla bostäder i skärgårdarna är egna hem. Eftersom det gradvis blivit allt svårare för människor att skaffa sig en egen bostad på öarna måste nya vägar prövas.

I Stockholms län har skärgårdsföreningen SIKO inventerat behovet av hyresbostäder, både befintliga och nya. Då menar man inte stora hyreshus utan marknära bostäder som passar in i miljön. På en hemsida kunde de som var intresserade av att bosätta sig i skärgården göra en intresseanmälan. Resultatet var överraskande för många.

861 intresseanmälningar med 1811 personer i hushållet hade på ett par år anmält sitt intresse för att bosätta sig permanent i skärgården.

Fler projekt i Stockholms skärgård är på gång

Som en direkt följd av inventeringen intresserade sig Värmdö kommun för att bygga hyreslägenheter på Runmarö, Svartsö, Nämndö, Sandhamn och Möja.

På Ingmarsö har öborna själva skapat en grupp hyresbostäder. Man köpte in befintliga elementhus från Bergslagen som skulle rivras och flyttade dem till Ingmarsö. Där finns nu 16 lägenheter varav 10 hyrs ut på vanligt hyreskontrakt och 6 hyrs ut på kortare tid.

På Ljusterö har ett bolag byggt bostadsrätter och när allt är klart kommer det att finnas 50 lägenheter vid Ljusterö torg. På Ornö planerar Ornö bostads- och servicekooperativ att bygga 15 nya lägenheter för helårsboende.

Strömstads kommun

Det kommunala bostadsbolaget Strömstadsbyggen har genom en aktiv och målmedveten kommunal vilja åstadkommit viktiga saker i skärgården. Bostadsproduktion av hyreslägenheter har skett på Nordkoster, Sydkoster och Råssö. Bolaget har också medverkat till en utvecklad samhällsservice genom sitt engagemang i närbutiken på Sydkoster. Nu projekteras för ytterligare lägenheter centralt på ön i speciellt energisnåla hus.

Ändra PBL

En ändring av plan och bygglagstiftningen behövs för att klara konkurrensproblemen och de utdöende kustsamhällena. Någon form av skydd för möjligheterna till fastboende i skärgården behöver införas.

Vi behöver inte gå så långt som man gjort i de nordiska grannländerna med omfattande ”boplíktsbestämmelser” och stora intrång i den privata äganderätten. Det borde gå att komma till samma resultat genom en skärpning av planbestämmelserna.

Ett exempel kan vara att när man tillåter nya bostadsområden i bra strandnära lägen kan man skicka med krav i planläggningen att området ska förbehållas permanentboende. Även möjligheten till hyreshus i bra lägen kan regleras. För att komma vidare i frågan hoppas vi att några skärgårdskommuner vågar bli föregångare och försöka arbeta med nya former i planförfarandet.

Slå vakt om jordförvärvslagen

När det gäller försäljningar av hela gårdar vet vi att utan förvärvsprövning kommer alltid skärgårdsborna till korta i konkurrensen om mark och vatten. Sedan gammalt har det i Sverige funnits en jordförvärvsprövning för att dämpa priserna på jordbruk och därmed i förlängningen på den produktion som kommer ur fastigheten. Idag avstår man från att utnyttja lagen.

Vi anser att det är nödvändigt att någon form av jordförvärvsreglering finns kvar för skärgårdsområdena. Vi vet också att vår åsikt inte alls ligger i tiden och att vi arbetar i motvind här. Men tänk efter. Försök finna en bättre metod att göra det möjligt för

bebodda skärgårdshemman i framtiden. Om inte alla ska bli arrendatorer hos stiftelser eller intresserade fritidsboende.

Strandskydd

Strandområdet är en uppenbar bristvara och det måste värnas därefter. Men det har också alltid varit en naturlig plats för människor att bosätta sig vid och utnyttja för rekreation. För att minska privatiseringen av stränderna har i princip byggförbud införts inom den mest strandnära zonen.

Men lagen är otidsenlig. Kommunerna vill finna bra lösningar för byggnation även nära stränder och naturvården kämpar för att hindra detta. Det är ganska uppenbart att det idag inte sker en balanserad avvägning mellan de olika intressen som finns kring människornas utnyttjande av stränderna.

Låt oss vara lite utmanande. Om strandskyddslagen gällt för 100 eller 200 år sedan så hade inte västkustens täta fiskelägen funnits, inte norrlands kuststäder utvecklade ur företag till bruksbygder, inte ostkustens kultur med skärgårdshemman på öarna, etc.

Skärgårdsborna är inte intresserade av någon allmän exploatering av stranden. Men det måste gå att utveckla både nytt boende och verksamheter även i dessa områden. Även den attraktiva stranden måste kunna utnyttjas för att klara de nationella målen om en levande skärgård.

Strandskyddet måste liksom andra starka intressen jämkas ihop i den process som sker nära människorna, i en kommunal och regional planering. Där ska besluten tas.

Krav för boende i skärgården.

- **Kommunerna ska reservera mark för olika boendeformer och näringslivsbyggnader.**
- **Staten och kommunerna ska inte sälja ut mark eller hamnar i skärgården.**
- **De som bor i en kommun måste få ett större inflytande på planering, byggande och verksamheter än de som inte bor där.**
- **Strandskyddsfrågorna måste flyttas från Miljöbalken till Plan- och bygglagen.**
- **Skärgården är en kulturbygd i känslig natur, se upp med reservatsfilosofin.**
- **Förbättra jordförvärvsprövningen vid ägarbyte av hela skärgårdshemman.**
- **Kommunerna måste bli mer aktiva som allmännyttiga fastighetsägare i skärgården.**
- **Stöd små hyreshusbolag och lokala bostadsalternativ i skärgårdarna.**

Beskattning av boende

Äntligen avskaffas de gamla boendeskattnerna

Den statliga fastighetsskatten är på väg att avskaffas från 2008. Istället föreslås en enhetlig avgift med kommunal anknytning. Vartefter föreslås detta bli en ”kommunal fastighetsavgift”. Boendeskattnerna har i många år varit ett gissel för många skärgårdsbor. Det har också varit en av de viktigaste frågorna SRF arbetat med sedan länge.

Genom att bostaden betraktas som ett kapital har man årligen betalat en kapitalskatt i form av fastighetsskatt. Dessutom har alla med högt värderade hus också betalat förmögenhetsskatt. Genom taxeringsvärden som räknas upp har skatten på en och samma hustyp kunnat vara tio gånger högre i skärgården än i inlandet. Højningarna styrdes av att grannarna valt att betala höga priser när de köpte sina hus. Många härresande exempel har kunnat visas upp.

Eftersom det var så uppenbart att systemet drabbade låginkomsttagare har en hel rad justeringar skett för att dämpa de mest stötande effekterna. Men varje år har nya problem dykt upp så att reglerna behövt reformeras igen. Systemet med beskattningen av bostäderna hade förlorat all respekt

Tre viktiga reformer

Tre mycket viktiga reformer sker nu på kort tid, alla mycket viktiga för skärgårdarnas utveckling. När arvs- och gåvoskatten avskaffades förenklades problematiken kring arv av högt värderade fastigheter när arvingarna inte samtidigt har andra stora tillgångar. Nästa steg kom med avskaffandet av förmögenhetsskatten. Detta var i praktiken för skärgårdsborna en andra omgång av fastighetsskatt. Det tredje och mest tydliga steget är nu att ta bort fastighetsskatten som kapitalskatt och göra om den till en kommunal avgift.

En kommunal avgift

Förslaget om en kommunal avgift på boendet leder tankarna rätt. Fastigheten kopplas till någon form av bruksvärde i förhållande till tillgång till samhällets service. Det är viktigt att det snarast blir en ren kommunal avgift. Då är också kommunfullmäktige suverän att besluta om avgiften inom de ramar som sätts.

Krav över beskattning för boendet

- **Prisnivåerna på fritidshus får inte vara vägledande för en boendes katt**
- **Fastighetsskatten avvecklas som en kapitalbeskattning**
- **En framtida avgift för bostaden måste utgå från ett bruksvärde**
- **Systemet med fastighetstaxering ska avvecklas**

Skärgårdsbarnens skolor

En bra skolgång för barnen är mycket viktigt för en framtida levande skärgård. Utan en skola inom räckhåll och bra lösningar kring skolskjutsar kommer unga familjer att avstå från att flytta till skärgården. Det är givetvis viktigast för låg- och mellanstadiet. Högstadiet innebär i de flesta kommuner att man byter skola. Då kan man också acceptera en längre resväg. Men skolan i skärgården är inte bara till för de unga eleverna. Den är också ofta ett nav för föreningsliv och kunskapsutveckling för vuxna. Man kan inte bara räkna elevantal i en skolanalys.

Små skolor behöver stimulans

Små skolor är ofta hotade av nedläggning eftersom de är dyra per elev. Ofta hanterar man problemet med att ge skolan ett större upptagningsområde så att elevantalet ökar. Men det är inte så lätt i skärgårdarna med kommunikationsproblem. Man organiserar också arbetet i klasser med flera åldersgrupper. Det blir ibland inte bara två årskurser i samma klassrum och med samma lärare utan kan bli ända upp till sex årskurser tillsammans.

Men kommunerna kan också stärka de små skolor man har. Det kan räcka med små insatser som att skapa en ökad stimulans genom aktiva nätverk mellan små skolor på kusten. Genom att använda ny teknik är inte alltid det långa avståndet ett hinder.

Några små skolor

Skärgårdens små skolor är många gånger utmärkta exempel på hur man kan arbeta i friare former. Genom lokala initiativ ofta tillsammans med aktiva föräldragrupper kan man också hitta nya lösningar tillsammans med kommunen. Begreppet kvalitet i skolan kan få en speciell dimension. De små skärgårdsskolorna har mycket att bidra med. Vi vill ge några exempel.

Möja

De flesta barnen i skolan bor på själva Möja. Men några pendlar in med båt från öar intill. Trots ett litet elevantal har man undervisning ända upp till 9:an. 2006 fanns det 42 elever i årskurserna 1-9 fördelade på tre klasser. En dag i veckan åker högstadiet barnen till Djurö skola på fastlandet för naturorienterande ämnen och idrott. Då träffar de också elever från andra skolor vilket ger en bra övergång till den dag man ska börja på gymnasieskolan iland.

Holmön

1997 öppnade skolan på Holmön utanför Umeå med bara tre elever. Den hade då varit stängd i sex år, men flera unga familjer hade flyttat ut till ön. 2007 har skolan 12 elever i klasserna F-6. En viktig anledning att kommunen satsade på skolan var de långa restiderna till fastlandet och närmaste skola där. Undervisningen är i C-form med alla barn tillsammans i en klass. För undervisning i vissa ämnen åker man regelbundet iland till skolan i Sävar. Men barnen från Sävar åker också ut till Holmön. De små skolorna kan visa att de har något speciellt att erbjuda.

Rörö

Rörö är den nordligaste ön i Öckerö kommun och har knappt 300 invånare. Här finns en F-6 skola med cirka 40 elever. Tack vare skolan är utvecklingen på ön optimistisk och unga familjer flyttar in. Barnantalet är ganska konstant medan det minskar markant på öarna intill som saknar skola. Undervisningen är i B-form med två åldersintegrerade stadier. De äldre barnen är positiva förebilder för de yngre och de lär sig att samarbeta över åldersgränserna och att ta ansvar för varandra.

Skolor på öar

Det fanns 36 grundskolor på öar år 2006. Två stängdes det året på grund av för få elever; på Sandhamn och Nämndö. Men det finns fortfarande 10 ö-skolor med färre än 20 elever i årskurserna F-6. Läs mer i om dessa i vitboken "Skärgårdsbarnens skolor".

Skolor på fastlandet

I stora delar av landets skärgårdar finns inte skolorna kvar på öarna. Eleverna får istället åka till skolor på fastlandet. Längs hela sträckan från Södermanlands skärgård och ner till Blekinge är det så.

I landet finns ca 50 skolor på fastlandet där det regelbundet går skärgårdsbarn inom årskurs 1-6. Som exempel kan tas Östergötlands skärgård. Ingen av städerna i kustkommunerna ligger i den egentliga skärgården och även kustskolorna ligger ett stycke in i landet för att ha stort upptagningsområde på landsbygden. Barnen från öarna måste alltså först åka båt till en fastlandshamn och sedan fortsätta med buss till skolan. I Blekinge och på västkusten ligger många skolor i kustsamhällena. Det finns också exempel där fastlandsbarn pendlar ut till skolan på ön. Så är det i Marstrands skola och på Runmarö.

Den lilla skolans kvalitet

Alla föräldrar är angelägna om att det ska vara bra kvalitet på verksamheten i barnens skola. Men hur mäter man egentligen kvalitet i skolan? Ett viktigt mått är givetvis om barnen lär sig det de ska. Men det finns också funderingar kring om "det är bra" för barnen att gå i en liten skola. Blir den sociala träningen lidande och hämmas utvecklingen längre fram i livet?

Hur klarar sig glesbygdsbarnen?

Det har bara gjorts några få undersökningar i Sverige av kvalitetsbegrepp i glesbygdens skolor. Skärgårdsbarnen har över huvud taget inte studerats.

Resultaten som finns visar att när man jämför skolresultat med bostadsort var det inte något direkt samband mellan vad man presterar i skolan och var man bor. Likaså presterade glesbygdsbarn lika bra som övriga elever på standardprov, i skolor med B-form till och med bättre än enhetliga klasser. Bedömningar av skolanpassning antydde också fördelar för glesbygdsggruppen jämfört med övriga elever. Även en undersökning av läsförmågan i nioårsåldern visar att det inte finns några tydliga skillnader på grund av skolstorlek eller lokalisering. Eleverna gynnas av en bra situation i den lilla skolan med lugnare studiemiljö.

Skolan och ansvaret för skärgården

Det nationella ansvaret för en året runt levande skärgård kan inte alltid en liten kommun leva upp till. Skolan är kanske den viktigaste delen av den offentliga servicen i detta sammanhang.

Då kan det vara värt att lägga en jämförelse på minnet. När staten av nationella skäl ville driva lotsplatser på ett antal ensligt belägna öar, då var skolfrågorna viktiga. Utan skolor fick man inga familjer att etablera sig och ta tjänst som lots eller båtman på platser som Landsort, Sandhamn eller Kåringön. Det finns många skildringar från mycket små skolor med bara några få elever från denna tid. Vi anser att situationen egentligen är likadan idag med ett nationellt intresse för en året runt levande skärgård. Visserligen handlar behoven nu mera om service, tillsyn och naturvård. Men en väl fungerande skolgång är lika viktig idag för familjer som vill bosätta sig på öarna.

Det är inte rimligt att varje skärgårdskommun själv ska bära kostnaderna för ett nationellt intresse. Bristen på pengar för skolorna återkommer ständigt. Värmdö kommun har arbetat med en principiellt intressant metod. Kommunen har beräknat den ökade kostnaden för att en skola ligger på en ö jämfört med på fastlandet. Denna merkostnad är sedan lagd på kommunstyrelsens budget istället för på skolans. Därmed anser man att kommunens övergripande policy om en levande skärgård finansieras mer rättvist. Ännu mer rättvist är att den läggs nationellt.

Skolskjutsar och långa skoldagar

I skärgårdarna har barnen ofta lång väg till skolan. Det är viktigt att komma ihåg att skolskjutsen är för barnen en del av skoldagen. Därmed blir det lätt långa skoldagar. I de glesare skärgårdarna är det inte ovanligt att barnen åker hemifrån kl 6.30 på morgonen och kommer hem kl 17. Vad är en acceptabel arbetsdag med resor för en 7-8-åring?

Ny teknik och nya metoder in i skolan

Skolor som kämpar med vikande elevunderlag kan genom satsning på ny teknik skapa nya möjligheter. Med överföring av bild och ljud kan undervisning ske i flera skolor samtidigt. Flera skolor kan samarbeta även på längre avstånd. Tekniken har testats och fungerar bra. Det gäller att också utveckla de pedagogiska metoderna. Här borde skärgårdsskolorna kunna bli föregångare.

Nätverk för lärare

Efter ett förslag från SRF bjöd Myndigheten för Skolutveckling 2005 in personal från skolor på öar från hela landet till ett gemensamt nätverk. Intresset var stort och det kom deltagare från Holmön i norr till Ven i söder. Idén med nätverket är att stärka utvecklingen i de små skolorna på kusten. Förhoppningen är att finna nya vägar i hur man kan stimulera arbetet och överföra goda erfarenheter. Nätverket kan förhoppningsvis leva vidare men behöver lite stimulans för att kunna träffas under lärarnas fortbildningsperioder på försommaren.

I Östergötland och Kalmar län finns också goda erfarenheter från en pilotverksamhet, med hjälp av Leader+ programmet Kustlandet, för lärare vid de cirka 30 små skolorna på kusten. Det nätverket har utvecklats kring gemensamma studiedagar.

Krav för skärgårdsbarnens skola

- **Skolan är en viktig resurs för hela skärgårdssamhället**
- **Värna om skolans kvalitet och barnens sociala utveckling i de små skolorna**
- **Uppmuntra utvecklingsarbete kring små skolor i friare former**
- **Gör en nationell översyn och rekommendationer av skolskjutsförhållanden**
- **Stimulera teknikutvecklingen vid skärgårdsbarnens skolor**
- **Stimulera arbetet med nätverk för lärare vid skärgårdsbarnens skolor**

Ny teknik

Betydelsen av mobiltelefoni och bredband

Förändringen är snabb inom tekniken för produktion av varor och tjänster och sättet människor konsumerar på. Det är den digitala utvecklingen som gjort det möjligt att kombinera ljud, text och bilder i ett och samma digitala nätverk – ett utbyggt digitalt bredbandsnät.

Det är mycket angeläget att skärgårdarna hänger med i denna utbyggnad. Egentligen är skärgårdarna mer isolerade med sämre fysiska kommunikationer. Därför borde de digitala kommunikationerna byggas ut till bästa kvalitet för att kompensera detta.

En översikt över de metoder som används till öar

Teknikutvecklingen går fort. Denna text kan snart vara gammal. Idag är den vanligaste formen av bredband att utnyttja befintliga telefonledningarna samt ombyggnad av telefonstationerna, så kallat ADSL. När bredband kopplas upp har det först nått till tätbefolkade områden medan landsbygden har fått vänta. Dessutom får abonnenterna som är ”sist på linjen” som regel sämre kapacitet på sina anslutningar.

I Stockholms skärgård sker också en utbyggnad baserad på en stor fiberkabel som ägs av ett kommunalt bolag, Stokab. Vid kabelns ändar länkas signalerna vidare genom ett Wimax-system. Det är närmast ett trådlöst radionät där sedan varje mottagare skall ha en egen antenn.

Ny teknik gör nu också de öppna mobilsystemen alltmer intressanta. Flera bolag erbjuder trådlöst bredband med allt bättre hastighet. Ännu är dock utbyggnaden inte igång ordentligt utanför storstäderna.

Hur blev det med bredbandsutbyggnaden?

I stor utsträckning sker utbyggnaden av IT-infrastrukturen på kommersiella grunder. Men i glesare befolkade områden sjunker lönsamheten och därmed intresset för detta. För att garantera en bra utveckling beslutade regeringen anslå cirka fem miljarder kronor för utbyggnad av strukturen med hög överföringskapacitet under åren 2001-2007. Kommunerna har senare ansökt om dessa medel för utbyggnad.

En inventering 2007

Hur långt utbyggnaden av IT-infrastruktur har kommit i skärgårdarna är i nuläget inte möjligt att klargöra eftersom information om utbyggnaden av IT-infrastruktur finns utspridd hos många olika aktörer. Nu tar SRF initiativ till en kartläggning av IT-utbyggnaden i skärgårdarna. Denna kommer i rätt tid nu när regeringens satsning ska se till att alla får tillgång till bredband. Vi kommer att kunna visa ett mer fördelat resultat än de ganska grova redovisningarna på kommunnivå. Vi vet att skillnaderna är stora mellan de olika skärgårdarna och vi tror att det finns erfarenheter att överföra mellan kommunerna. Resultatet kan sedan användas i en diskussion med kommunerna och staten om IT-infrastrukturens kvalitet i skärgårdsområdena.

Nya jobb och bättre service med ny teknik.

Med goda exempel kan erfarenheter föras över från en skärgård till en annan. När det gäller IT-utbyggnadens förutsättningar att skapa nya arbetstillfällen är den största effekten säkert bland befintliga företag som kan förbättra sitt arbete. Men det finns också rena nyetableringar som aldrig skulle ha skett utan den nya tekniken. Polisens tre anmälningssentraler på Sandhamn, Arholma och Ornö skapades för att kompensera för jobb som försvann när Sjöfartsverket gjorde neddragningar på lotsplatserna. Satsningen har idag skapat jobb åt 48 personer i skärgården.

Arbetet innebär att man tar emot brottsanmälningar från allmänheten per telefon. Dessa skrivs sedan in i polisens anmälningssystem. Man kan därmed likna verksamheten vid ett kontaktcenter för bokning eller liknande. Polismyndigheten är mycket nöjd med resultatet och idag ingår öarna i det nationella kontaktcenter där alla polismyndigheter i landet är inkopplade. Personalen på Sandhamn kan alltså ta emot en anmälan på en händelse som inträffat i Skåne. Det finns också andra företag med liknande arbetsplatser i Stockholms skärgård.

Lärcentra i skärgården

”Arkipelag” är ett samarbete mellan några skärgårdskommuner och högskolan på Gotland. Man förmedlar utbildningar genom lokala lärcentra oberoende av distansen. Genom en teleteknik går informationen över Internet. Här kan vidare utveckling ske och möjligheterna för framtidens skärgårdsbor kan beskrivas antingen som ett deltidshelvete eller som en kompetenshimmel.

Befolkningen på öarna har ofta en lägre formell utbildningsnivå än på fastlandet. Det finns också en rad hinder i skärgårdarna för att sätta sig på skolbänken igen som vuxen. Lösningen att erbjuda distansstudier via lärcentra innebär att man kan öka utbildningsnivån med bättre tillgänglighet till studier på alla nivåer.

Krav för utbyggnad av ny IT-teknik

- **IT strukturen måste få bra standard även i skärgårdarna**
- **Stimulera nya arbetsplatser baserade på distansarbete ute på öarna**
- **Utveckla utbildning på distans för skärgårdarna med ny teknik**

Turism och allemansrätt

Många besökare under kort tid

Turismen är den snabbast växande näringsgrenen idag i skärgårdarna. Besöksnäringen som det kanske borde kallas, omfattar allt från klassiska semesterfirande familjer till tillfälliga konferensbesökare, restauranggäster, hotellnätter, båtturer, butikskunder, sportfiskare, fågelskådare, stughyrare, kajakhyrare, mm. Listan kan lätt göras längre. En turist brukar definieras som en person som besöker ett område, såväl på fritiden som i arbetet, utanför den ordinarie bostadsorten över dagen eller över natten.

De internationella trenderna inom turism innebär att allt fler är individuellt resande och ofta är det korta resor förknippade med natur- och kulturupplevelser. Denna ”Gröna” turism behöver i allt högre utsträckning ha färdiga paket. Sedan finns också besvärligare trender som att bokningarna sker allt senare och kraven på effektivare marknadsföring av produkterna ökar. Inte minst ska poängteras Internets betydelse i marknadsföringen.

Turismen ökar inom samtliga skärgårdsområden. Längst i norr har också en riktig påtaglig vinterturism utvecklats, förknippad med att man tar sig fram på stadiga isar. Annars är ett av problemen att den stora mängden besökare kommer under tre koncentrerade sommarmånader. Alla investeringar i anläggningar och alla personella insatser skall utnyttjas maximalt under denna korta tid.

Att gynna turismen eller att kyla ner

Utvecklingen har gjort att vissa företag snabbt utnyttjar de nya möjligheterna medan andra i mer traditionella näringar många gånger till och med ser problem för sin verksamhet. Även för besökarna handlar det om ett långsiktigt dilemma. Man besöker skärgården för den upplevelse man vill ha. Om landskap och bebyggelse, ”kulturen” ändrats allt för starkt blir man kanske besviken. Det måste finnas en uppmärksamhet på att turismen inte förstör det fina den vill uppleva.

Detta är givetvis många gånger en svår balansgång. Speciellt om olika myndigheters beslut utgör led i processen. Långrandiga processer om överklagande av kommunala planer när en näringsidkare vill utöka verksamheten är inget ovanligt. En del har kommit till skärgården för att söka ro och vila, andra vill ha full action. Det är inte alltid det går att förena. En sådan aktuell fråga är utveckling av turismen kring vattenskotern.

Om allemansrätten och dess risker

Allemansrätten är inte någon lag. Den har vissa gamla traditioner men formades på 1940-talet i en fritidsutredning. Efter denna utredning har det med jämna mellanrum kommit förslag på begränsningar.

Vartefter det kommit allt fler människor i naturen med nya typer av aktiviteter, nya prylar och trender uppstår oklarheter och konflikter som i sin tur visar på behovet av regler och begränsningar.

Det största problemet på sikt är den tilltagande kommersialiseringen av naturupplevelser. I skärgårdsområden med starkt besöksstryck blir det givetvis ett problem när någon säljer tjänster kring aktiviteter på någon annans enskilda mark utan att avtala om detta. Tjänster som var för sig är fria att bedriva, kan lätt bli stora problem när det sker i större grupper. Det kan gälla rätten att köra stora besöksgrupper med båt till vissa öar, fiskeguideverksamhet där lagen om fritt handredskapsfiske utnyttjas, tävlingsverksamheter av olika slag etc. Allemansrätten ska ses som en möjlighet och inte en rättighet.

Det offentliga ansvaret för allemansrätten hos Naturvårdsverket och kommuner m.fl. har tidigare tonats ner men har nu svängt och kommer tillbaka mer och mer. Kraven har skärpts för att naturen inte ska komma till skada. Tillstånd för kanotutthyning, ridverksamhet m.m. krävs fortfarande inte annat än i specialfall.

Krav kring utvecklingen av turismen

- **Stimulera ökad samverkan mellan turismföretag i skärgårdarna**
- **Öka kompetensen hos företagarna att möta den nya turismen**
- **Bevaka kritiskt balansen i turismen mellan att bevara och att utnyttja**
- **Förhindra kommersialiseringen av allemansrätten**
- **Skapa former för avtal mellan turismföretag och fastighetsägare**

Skärgårdsbönder

Jordbruket i skärgården är hotat

Utvecklingen i jordbruket går snabbt mot färre och större enheter och mer intensiv produktion. På Orust har antalet mjölkleverantörer minskat från 1200 på 1950-talet till 132 år 1990, 40 st år 2000 och endast 22 år 2007. I Möjaområdet i Stockholms skärgård fanns det för 100 år sedan ca 2500 får och 300 kor. År 2004 fanns 15 får och inga nötkreatur.

Utan betesdjur blir det inget öppet odlingslandskap i skärgårdarna. Då behövs det aktiva brukare. Men de naturgivna förutsättningarna i skärgården är begränsande med en mosaik av skogar, berg, vatten och de brukade markerna fördelade på många små åkerlappar och kanske också på flera öar. Därför behövs också regelverk och ekonomiska villkor anpassade till skärgårdarnas förhållanden.

Miljömål och riksintressen

I miljömålet ”Hav i balans samt levande kust och skärgård” som antagits av riksdagen finns särskilt angivet att skärgårdens odlingslandskap ska bevaras och brukas. I flera skärgårdar tas nu flera initiativ för att stimulera landskapsvården.

Skärgårdsbönderna inventerade

För att beskriva hur läget är gjorde SRF år 2005 den första nationella inventeringen av aktiva jordbrukare på öar. Där finns allt från de som har djuren som ett led i självhushållet till de som byggt upp en specialiserad produktion och marknadsföring av sina produkter. Inventeringen omfattar jordbruksföretag med gårdscentrum på en ö. De är speciellt värdefulla eftersom markerna brukas mest allsidigt då.

På 80 % av de landets bebodda öar är jordbruket nedlagt. Stora områden är idag outnyttjade och växer igen. Mest påtagligt är detta i Stockholms skärgård. Situationen är bättre i området från Södermanland, Östergötland och ner till och med Kalmar län. Dessutom är en relativt stor andel av alla bebodda öar i insjöarna aktivt brukade. Ven i Öresund intar en särställning med mycket fina förutsättningar för växtodling. Inventeringen visade att det fanns 239 aktiva brukare fördelade på 118 öar, alltså på cirka 20 % av landets bebodda öar. Dessa brukare höll en vinterstam på sammanlagt drygt 3100 nötkreatur, 3150 får, 125 getter och 400 hästar. En utförligare redovisning finns i SRF vitbok "Skärgårdsbönder".

Konkreta åtgärder behövs

Flera av bönderna pekade på den dåliga lönsamheten för jordbruket på öarna. Utformningen av stödsystemen är helt avgörande för jordbruket i skärgårdarna. Man kan aldrig konkurrera med förhållandena på fastlandet med tanke på transporter, sämre tillväxt på magra marker, orationella byggnader, höga byggkostnader, etc.

Skärgårdsområdena har många magra, karga områden inom stora beteshagar. Men de höga naturvärdena finns tack vare att de betats många år. Djuren betar i alla bergsskrevor och på alla strandängar. Dessa magra kustbeten har en mycket lång historia och har starkt påverkat landskapet. Idag finns särskilda stöd för att uppväga den svaga lönsamhet med "Alvarbete" och "Fjällnära jordbruk", båda magra men värdefulla naturtyper. Vi anser att jordbrukets stödsystem också ska uppmärksamma "skärgårdsbetet".

Stort investeringsbehov

Eftersom de flesta jordbruk i skärgårdarna är nedlagda finns det viss möjlighet att expandera för de företag som fortsätter. Men för att öka antalet djur och uppfylla kraven för ett bra djurskydd så behövs mer rationella byggnader. Även när en brukare satsar stort med skärgårdsmått mätt, blir det ändå en liten satsning jämfört med vad som är rationellt på fastlandet.

Goda exempel

Det finns också goda exempel med projekt kring nybyggnation och restaureringar av marker. Flera stora insatser har gjorts utan att man varit tvungen att direkt se på den ekonomiska avkastningen.

Skärgårdsstiftelsen i Stockholm har flera jordbruk där man satsar på rationella byggnader. Gårdarna är utarrenderade, ofta i kombination med en deltidsanställning av brukaren som tillsynsman.

Många jordbruksfastigheter i Gryts skärgård i Östergötland är idag fritidsställen. Men flera av ägarna vill att gårdarna hålls vid liv så att kulturlandskapet bevaras. På tre gårdar har det skett nybyggen av stallar för nöt och får, finansierade gemensamt av markägare, Naturvårdsverket och ideella intressen.

På Möja i Stockholms skärgård har driftiga personer startat ett projekt med att återskapa ett beteslandskap. Man har även investerat betydande belopp. En förening med ett 100-tal markägare gör gemensam sak med röjningsarbeten och betesdjur.

Sommarbete ökar

Det förekommer också att man kör ut betesdjur från fastlandet till öarna under sommaren. Oftast är det initiativ från sommarboende som vill ha ut betesdjur. Men det börjar också komma djurhållare på fastlandet med affärsidén att utnyttja betesmarker på öarna med förhoppning om olika stödbelopp på grund av öarnas höga naturvärden.

Denna utveckling stöds ibland av myndigheterna för att klara värden av naturreservat på öar. Väst kuststiftelsen sköter naturreservat i Bohusskärgården. Flera av dessa bildades medan det ännu fanns aktiva jordbruk. Idag är många nedlagda och man hyr istället in djur från land för sommarbete. Bonden får betalt för transporter, stängsling och betesdriften.

Transporter

Jordbruk på öar innebär sjö-transporter som är dyra och tar tid. Utöver frakterna till och från fastlandet finns också ett antal företag som fraktar djur på bete mellan olika öar. För att kompensera för de höga fraktkostnaderna har man i många län

infört någon typ av fraktstöd. Utformningen av dessa kan skilja sig mycket mellan länen. Billigast är det alltid när Vägverkets gula bilfärjor finns, där man åker utan avgift. Den andra ytterligheten är öar som helt saknar allmänna färjor och även fraktstöd.

Nätverket skärgårdsbönder

Antalet brukare på åarna är numera så litet att det normalt saknas grannar med samma yrkesinriktning. Men många praktiska frågor förenar skärgårdsbönderna. Det kan gälla allt från sjötransporter, lokal förädling och marknadsföring av gårdens produkter samt inte minst myndigheternas tillämpning av regler i olika län. Det är viktigt att stimulera skärgårdsbönderna att träffas och utbyta erfarenheter.

En viktig aspekt är också att ge företagarna uppmärksamhet och öka intresset för skärgårdsbönderna i framtiden. Ett nätverk kan också bli ett sätt att få en dialog med myndigheterna så de bättre förstår de annorlunda jordbruken i skärgårdsmiljön.

Skärgårdsprodukter

Trots olika svårigheter finns det också fördelar. Det kommer många besökare till skärgårdarna vilket ger goda möjligheter att sälja förädlade produkter. Denna verksamhet kan växa genom samverkan mellan producenter. Nya arbetstillfällen kan skapas om förädlingsarbetet läggs nära produktionen – i skärgården.

En ö-produkt ger många positiva associationer. Köparen får del av det goda livet i skärgården genom att handla. Det finns flera bra initiativ för gemensam marknadsföring. Mest känt är ”Skärgårdssmak” som startade för tio år sedan med att göra skärgården känd för sina goda smaker. Det är nu ett etablerat varumärke i regionen Stockholms, Ålands och Åbolands skärgårdar med över hundra deltagare från krogar, hantverkare och råvaruproducenter.

Intressanta lokala projekt är initiativet ”Ö-märkt” i Stockholms mellersta skärgård och ”Saltängslamm” i Göteborgs södra skärgård som båda har likartad uppbyggnad. Genom att få in betesdjur i igenväxta områden kan ett kulturlandskap återskapas samtidigt som man ska marknadsföra produkter med mervärde. Konsumenten ska känna dubbel glädje.

Krav för ett levande jordbruk i skärgårdarna

- Anpassa jordbruksstöden för skärgårdsjordbrukens speciella förhållanden
- Inför ett riktat stöd ”skärgårdsbete” för att klara hävden av magra marker
- Anpassa investeringsstödet till skärgårdsförhållanden
- Utarbeta nationella rekommendationer för regionala fraktstöd
- Satsa på förädling av skärgårdsböndernas produkter
- Förbättra gemensam marknadsföring mellan olika skärgårdsområden
- Utveckla nätverket för aktiva skärgårdsbönder

Skärgårdsfiskets framtid

Fisket utnyttjas dåligt i skärgårdarna

Fiskbestånden är en naturlig resurs i hav och insjöar. Om de utnyttjas rätt kommer de alltid att kunna vara en tillgång. Det finns idag två tydliga hot mot lönsamheten i traditionellt utnyttjande. Det märks tydligt att fiskenäringen är på defensiven, sargad av den negativa utvecklingen i det rent traditionella storskaliga fisket. Den utvecklingen måste vändas.

Det främsta är från miljön i form av ständigt återkommande problem med för-höjda halter av olika ämnen som ingen vill ha i sin mat. Här krävs ständigt nationella och internationella ansträngningar. Påtagliga miljöproblem, men av annan art, är skador på bestånd och redskap från skarv och säl. Gradvis – sakta, sakta – har myndigheterna börjat acceptera att åtgärder måste accepteras för att hjälpa yrkesfiskarna.

Det andra hotet är ekonomiskt. Lönsamheten i kustfisket är mycket dålig och det är idag nästan inga ungdomar som satsar på denna näring. Precis som alla andra näringar som möter sådana problem måste man fundera hur man kan förändra företaget. Vi är övertygade om att en stor potential i skärgårdsfisket ligger kopplad till turismen. Fritidsfisket är en mycket intressant grupp att arbeta med genom den långa säsongen för besökarna.

Den andra naturliga vägen är att höja värdet på de produkter man har. Arbetet med lokal förädling och bra system för försäljning ger viktiga utvecklingsmöjligheter. Här finns tydliga kopplingar till skärgårdsfisket som en viktig bit i kustens kultur.

Flera viktiga frågor måste drivas. En av de viktiga är skärgårdsbornas förtursrätt till resursen i en tid av allt hårdare konkurrens. Den andra handlar om förvaltningen av resursen. Saknas förvaltning uppstår en allmänningens huggsexa där ingen tar ansvar för resultatet. Men vi vet att då kan skärgårdsborna bli förlorare.

Miljöfrågor

Vi vill påstå att fisket är en av de mest genomanalyserade näringarna vi har i skärgården. Vi känner till väldigt mycket om bestånd och hot av olika slag. Givetvis ska fortsatta undersökningar ske för att följa utvecklingen. Men en rad åtgärder kan faktiskt ske baserat på dagens kunskaper.

Sverige måste gentemot EU:s institutioner på ett bättre sätt beskriva den speciella roll skärgårdsfisket har. Risken är att all uppmärksamhet ligger på fisket i havet med allt effektivare fartyg. Skärgårdsfiskets potential för möjligheten till arbete i en levande skärgård underskattas.

Se upp så att inte reservatsfilosofin lägger en död hand i onödan över viktiga fiskeområden. Aktsamhet om den marina miljön får inte innebära att den inte ska brukas på ett varsamt sätt.

Lönsamheten sviktar

Lönsamheten i det traditionella kustfisket har försämrats. Mycket beroende på att det är så arbetsintensivt. Hotet från lågprisprodukter från andra länder är egentligen inte så stort. Det finns tillräckligt många svenska konsumenter som förstår att uppskatta fisk av god kvalitet.

Det naturliga sättet att förbättra ekonomin är idag inte att fiska mer utan att se till att man får mer betalt för det man fiskar. Förädling, marknadsföring och försäljning är de viktiga nycklarna.

Fritidsfisket betyder allt mer

Med den allt mer ökande fritiden kommer många människor att söka sig till aktiva intressen. Dessutom finns många exempel längs kusterna att vi bara sett början på en internationell fisketurism. Stora grupper i Europa börjar upptäcka det unika i möjligheterna att sportfiska i Sverige. De är villiga att betala bra för sitt intresse.

Vi är övertygade om att om vi åter kan vårda fiskbeståndet rätt sätt så kan kan kilopriset på gädda aldrig bli högre än när en riktigt intresserad sportfiskare drar upp gäddan.

Men vi måste se till att skärgårdsborna är med och ser möjligheterna i denna utveckling.

Där finns också stora problem av närmast historisk art. Dessa går givetvis att lösa. Fisketurismen utgör en alldeles för viktig potential för att få fastna i gamla blockeringar. Egentligen ligger här en ny utveckling och väntar på att skärgårdsbor engagerar sig mer.

Lokal förvaltning och samförvaltning är lösningen

Skärgårdsbor, fiskevattenägare, yrkesfiskare och fritidsfiskare har alla intressen i samma fiskresurs. Den enda kloka vägen på lång sikt är att förvalta den gemensamt.

Initiativet med samförvaltning för kustfisket är mycket bra och måste bli vägledande för hur ansvar och ekonomi flyttas ut till de människor som är närmast berörda.

Det finns en lång tradition i Sverige hur man ska kunna förvalta utnyttjandet av en resurs när det är många intressenter berörda. I landets insjöar har vi sett en fin utveckling av en fisketurism under många år. Det är dags att överföra erfarenheterna till skärgårdarnas förhållanden.

Skrota alla idéer om nationella avgifter och organisationsformer. Låt flera små områden locka fram goda krafter och ansträngningar. Se de goda exemplen som finns både inom yrkesfisket och hos fiskevattenägare när man utvecklar frivilliga samförvaltningsformer.

Krav för ett aktivt kustfiske

- Stärk arbetet för kustfisket hos fiskerimyndigheterna
- Öka lönsamheten i fisket genom att stimulera lokal förädling
- Utveckla fritidsfisket som näringsverksamhet i skärgårdarna
- Stärk ansvaret genom ökad lokal förvaltning av fiskresurserna
- Utveckla samförvaltning mellan yrkesfiske, fiskevattenägare och fritidsfiskare

Skärgårdsborna och demokratin

Skärgårdsbornas möjlighet att påverka den demokratiska processen är begränsad. I de flesta kommuner utgör de bara en mycket liten del av befolkningen och har litet inflytande i de allmänna valen. Det finns i landet cirka 32 000 öbor i Sverige förutom Gotland. Men de är utspridda på 101 kommuner fördelade på 18 län. Endast en kommun, Öckerö, är egen ö-kommun.

Att göra sin röst hörd

Skärgårdarnas frågor särskiljer sig på många sätt. Dels utgör de en glesbygd per definition om tillgänglighet. Mycket av näringsliv och offentlig service är också påverkat av isoleringen och kopplingen till sjön. Det finns också starka kontraster med både riktigt storstadsnära skärgård och extrem glesbygd med långa restider till samhällen och offentlig service.

Mot denna bakgrund är det viktigt att skärgårdsbornas kunskaper hörs i den kommunala verksamheten. Några kommuner och län har prövat nya former för en medverkan. Detta har blivit allt svårare när många intressen konkurrerar om uppmärksamheten. Antalet skärgårdsbor är också litet. I flera kommuner så litet att man har svårt att klara denna uppgift.

Att arbeta politiskt

Traditionellt arbete med att påverka utvecklingen genom det partipolitiska systemet är ofta mycket svårt av rent praktiska skäl. Det tar lång tid och är dyrt att färdas till sammankomster av olika slag. Ett aktivt kommunalpolitiskt arbete innebär att man behöver delta i ett stort antal möten, ofta på kvällstid och helger när färjorna inte går så ofta – om det överhuvudtaget finns färjetrafik.

Skärgårdsföreningarna

För att få uppmärksamhet kring sina speciella frågor har skärgårdsborna bildat samhälls- och skärgårdsföreningar för att påverka sina kommuner och län. Kartan och traditionerna varierar något men det finns i stort sett en sådan förening i varje län. Där är den viktigaste uppgiften att påverka kommuner och länsmyndigheter.

Skärgårdarnas Riksförbund bildades för att försöka nå fram med information och påverka olika myndigheter på riksnivå. Främsta uppgiften är att ha kontakter med riksdagen, departement och statliga myndigheter.

Initiativ för demokratin

De kommuner som innehåller skärgårdsområden är inte en enhetlig grupp. Här finns stora och små kommuner som dessutom ligger i stora och små regioner. För att öka intresset för de demokratiska frågorna har olika initiativ tagits.

Öråd på Öckerö

I Öckerö kommun med cirka 12 000 invånare fördelade på tio öar har det sedan gammalt funnits olika byråd på respektive ö. Men på de två största öarna Hönö och Öckerö, med 70% av invånarna hade dessa försvunnit. För att skapa en bättre dialog mellan kommunen och medborgarna har man försökt att återskapa byråden. Idag finns sammanlagt femton öråd i kommunen som representerar invånarna i alla de olika geografiska delarna.

Varje Öråd har en lokalt vald styrelse. De genomför de sina egna örådsmöten men inbjuds också regelbundet till informationer med kommunen kring aktuella frågor. I två speciella frågor har råden engagerat sig stort. Framst gäller det frågan om kommunen skall säga ja eller nej till en bro till fastlandet som skulle ersätta de två stora färjelinjerna till Hönö och Björkö. Debatten om ja eller nej till en broförbindelse till fastlandet blev så livlig att kommunens server fick bytas ut. En annan stor fråga gällde en eventuell nedläggning av skolan på Fotö. Där man gjorde en enkät som lyfte fram de mjuka frågorna. Skolan på Fotö räddades och finns kvar idag.

Ungdomsfullmäktige

2002 startade ett Ungdomsfullmäktige på Öckerö med 28 ledamöter på initiativ av elevrådet på högstadieskolan. Ledorden var att det ska vara kul att delta och att det ska vara möjligt att påverka och bestämma i frågor som berör ungdomar.

Val till Ungdomsfullmäktige hålls på skolan vartannat år. Man väljer ungefär trettio ungdomar i åldern 13-21 och alla får rösta på olika kandidater från sin egen ö. Samma dag som allmänna val hålls till kommunfullmäktige röstar också ungdomarna, i samma lokal, till Ungdomsfullmäktige. Valdeltagandet har legat på cirka 50 %.

Lokal folkomröstning, Brofrågan

Stora trafikproblem har vuxit fram kring den snabbt expanderande storstadsnära ö-kommunen Öckerö. Vägverket driver här sin största färjelinje men ett förslag om fast broförbindelse har dykt upp då och då. Mot detta står många öbors vilja att bo på en ö, utan broförbindelse. Man är rädd för ökat tryck på bebyggelsen och från biltrafiken.

När kommunen skall hantera en så speciell fråga för lokalsamhället skär det rakt genom de politiska partierna. Många faktorer som är svåra att mäta väger tungt. Miljöfrågor ställs mot ekonomiska frågor liksom frågor kring identitet och kultur.

Kommunen valde att genomföra en folkomröstning och efter bara fyra år, ytterligare en. 2001 sade två tredjedelar av befolkningen nej till bro och istället ja till ett alternativ med utökad färjetrafik. 2005 var alternativet tydligare, ja eller nej till bro.

Men resultatet blev detsamma. Två tredjedelar röstade nej och en tredjedel ja med högt valdeltagande. Intressant är att invånarna på de öar som även i framtiden skulle vara utan bro var mer positiva till en ny bro till Öckerö. De skulle ju också få fördelen med kortare restider, men de skulle ändå vara kvar som ö-samhällen.

Kosternämnden ett exempel på lokala processer

På Koster i norra Bohuslän med cirka 320 bofasta är fisket fortfarande viktigt men turismen är den kraftigt växande huvudnäringen med närmare 300 000 besökare per år. Detta får alla möjliga effekter såsom ökad sysselsättning, ökade huspriser och krav på bättre service. Strömstad kommun måste därmed behandla många olika ärenden som gäller utvecklingen på Koster.

På initiativ från kommunen startade 1997 en verksamhet med oråd. Alla öbor inbjöds två gånger om året för att diskutera en rad olika frågor. På de två öarna Nord- och Sydkoster finns elva olika intresseföreningar för olika verksamheter och i vissa frågor var åsikterna ganska splittrade. Ett par stora frågor gällde förbindelserna mellan de två bebodda öarna och förslaget om en marin nationalpark.

Kosternämnden

För att hantera diskussionerna arbetade öborna fram ett förslag om en lokal Kosternämnd för en "förstärkt när demokrati" på Koster. Den infördes år 2000 som ett partipolitiskt obundet forum, där öborna kan ta fram en majoritetsuppfattning i viktiga frågor.

Alla som är mantalsskrivna på Koster och är över 16 år får rösta på de öbor som de vill ska sitta i nämnden. Omröstningen sker vid tiden för de allmänna valen. Det finns inga i förväg nominerade kandidater och det bedrivs ingen valkampanj. På detta sätt väljer man de nio personer som fått flest röster. Den som får flest röster blir ordförande. Inga ersättare utses och inga arvoden ges.

Man har också bestämt att om valdeltagandet blir under 50 % så läggs verksamheten ner – då anser man att man inte längre är demokratiskt legitim. Nämnden har nu funnits i 7 år. Vid det första valet, i maj 2000, var deltagandet 70 %, valet 2002 60 % och 2006 var det 70 %.

Gensvaret från politikerna i Strömstad kommun har varit positivt. Man ser hur nämnden efter en parlamentarisk process för fram vad majoriteten av kosterborna tycker i olika frågor. Därigenom blir det också lättare för kommunstyrelsen hur den skall ställa sig till olika förslag.

I den känsliga frågan med förbindelse mellan Nord- och Sydkoster, har man arbetat mycket aktivt för att klargöra en majoritetsuppfattning, vilket har lett till att den lilla sjö-liften kunde komma på plats. En annan värdeladdad fråga som nämnden arbetat med gäller förslaget om en ny nationalpark i området. En sådan innebär nya

arbetstillfällena och bättre samordning inom turism, naturvård och samhällsservice, men det kan också bli ökande konflikter och inskränkningar för t.ex. yrkesfisket.

Kommundelsnämnd på Styrso

Många kommuner har arbetat med att förstärka demokratin genom kommundelar. Det har varit lite olika utformning i olika delar av landet. Främst var det intressant för stora kommuner där den lokala demokratin var svag. Idag är det bara ett tiotal kvar. Orsakerna till detta är flera. Nämnderna fick alltid samma partipolitiska färg som moderkommunen även när det lokala valresultatet var annorlunda. De lokala nämnderna fick också ofta mycket begränsat ansvar och litet eget budgetansvar.

Göteborgs stad har 21 stadsdelar med egna nämnder. Styrso med södra skärgården och ca 4500 invånare utgör en sådan. Stadsdelsnämnden med elva ledamöter motsvarar mandatfördelningen i kommunfullmäktige. Den lokala nämnden har fått en relativt stark ställning. Troligen beror det på att man fått flera, för öborna viktiga frågor att ansvara för. Stadsdelsnämnden är t.ex. också byggnadsnämnd för området med ansvar för bygglov och upprättande av planer mm.

Regionala skärgårdsråd

Det sker en omfördelning av arbetsuppgifterna i landets län. Från att länsstyrelserna varit länge dominerat arbetar nu också regionförbund eller regionala självstyrelseorgan med skärgårdsfrågorna. Det innebär att programdokument om skärgården tas fram av flera olika myndigheter, ibland med god samordning och gott samarbete.

I flera län har någon typ av regionalt skärgårdsråd utvecklats med representanter för länsstyrelse, region och kommuner. Men bara i två av tolv kustlän med skärgård (Stockholm och Östergötland) hade den regionala skärgårdsföreningen med i rådet.

Exempel från Stockholms län

I Stockholms län, med över 8000 skärgårdsbor, finns sex skärgårdskommuner och dessutom två regionala myndigheter med ansvar för olika frågor i skärgården; länsstyrelsen och landstinget. För att samordna kontakter med skärgårdsborna har flera ”råd” inrättats.

Kommunala skärgårdsråd

I varje kommun finns ett lokalt skärgårdsråd där den lokala intresseföreningen ingår. Ordförande i råden är som regel kommunstyrelsens ordförande. Dessutom deltar ofta oppositionsrådet och de berörda tjänstemännen för olika sakfrågor som behandlas. Skärgårdsrepresentanterna i råden utses av den lokala intresseföreningen.

Frågor på dagordningen kan vara planärenden, skolfrågor, bredbandsutbyggnad och allmän service. De lokala skärgårdsråden har fått stor betydelse genom att närheten till beslutande organ har ökat. Som en KS-ordförande uttryckte det: ”Förr var det bara skällsord och höjda röster, nu har vi nått ett bra samarbete i gemensam anda.”

Interkommunala Skärgårdsrådet

Det bildades 2001 efter skärgårdsbornas besvikelse över det svaga inflytande man hade i beslutsprocessen. I detta gemensamma råd för de sex kommunerna deltar även den regionala skärgårdsföreningen SIKO. Inom rådet har man inrättat två tjänster som "skärgårdsutvecklare" för att hjälpa skärgårdsbor i arbetet med de olika projektresurser som finns. De ska också vara en resurs för kommunerna när det gäller aktuella skärgårdsfrågor. Skärgårdsutvecklarna är anställda av SIKO men gemensamt finansierade av kommunerna, länsstyrelsen, landstinget och Skärgårdsstiftelsen.

Länsstyrelsens Skärgårdsråd

Slutligen finns sedan 1970-talet ett skärgårdsråd för statliga frågor med länsstyrelsen som huvudman. Här ingår även skärgårdskommunerna, Skärgårdsstiftelsen, Waxholmsbolaget, Skärgårdens Trafikantförening och SIKO. Deltagarna i rådet lämnar varje gång en rapport om vad som händer inom respektive organisation. Länsstyrelsens skärgårdsråd fungerar bra och har landshövdingen som ordförande.

Krav för att förnya demokratin i skärgårdarna

- Stimulera skärgårdsföreningarnas ideella arbete
- Utveckla former för bättre dialog mellan skärgården och kommunen
- Starta regionala skärgårdsråd i alla län tillsammans med skärgårdsföreningarna

Företagsamma skärgården

Tillgång till arbete

Tillgången till arbete rymmer många aspekter på tillvaron. Det handlar inte bara om att få sin inkomst för försörjning utan även om social samvaro. Det är också en kultur av företagande och företagarklimatet är gott. Trots de många gånger svåra kommunikationerna är andelen sysselsatta på öarna ungefär lika stor som i hela riket. Men sysselsättning och lönsamhet är inte alltid samma sak. Inkomstförhållandena i skärgården går inte att utläsa ur officiell statistik.

Företagsamma skärgården

Vi vill påstå att skärgårdarna är landets mest företagsteta region. Alltså den region som har flest aktiva företag per tusen invånare. Visserligen saknas officiell statistik men begreppet "Företagsamma skärgården" stämmer säkert.

Glesbygdverket har visat att företagsfrekvensen på landsbygden generellt är högre än den är i städerna. Det finns givetvis ett samband. Om ingen vill anställa dig där du bor så får du börja arbeta för din egen försörjning. Många små företag kan också betraktas som "levebrödsföretag". Det kan alltså vara så paradoxalt att mängden företag speglar att arbetsmarknaden är svår och att pendling är för komplicerat.

Tabellen nedan visar hur det ser ut i några skärgårdsområden och deras jämförbara kommuner på fastlandet. Siffrorna skall läsas med viss försiktighet eftersom det är en jämförelse med lokalt och officiellt material.

Ö/ kommun	Antal invånare	Antal företag	Företag per 1000 inv
Möja	260	63	210
Värmdö kommun	35 000	1949	60
St Anna	713	52	75
Söderköpings kommun	14 000	726	51
Ven	362	50	150
Landskrona kommun	39 900	1516	38
Öckerö ö-kommun	11 800	629	54
Gnosjö kommun	10 280	495	49

Den starka företagsrikedomen på öar är till stor del en flora av mikroföretag. Men entreprenörkulturen finns där.

Det kombinerade företaget – en allt svårare kombination

I en miljö där egenföretagandet är den vanligaste anställningsformen men säsongerna är korta, är mångsysslandet en nödvändighet och specialisering en lyx. Skärgårdens näringsliv är unikt, men sårbart.

Det finns en tradition i att man har flera kombinationer av företag som fiske och jordbruk, allt efter hur säsongerna har sett ut. Många skärgårdsföretagare jobbar också i flera branscher och är kanske både löneanställda och egna företagare. Ibland har man även flera arbetsgivare. Men utvecklingen går mot att det är allt svårare att ha kombinationsföretag. Man tvingas kunna regelverk i flera olika branscher.

Möjaskärgårdens Företagareförening har haft ett projekt "Växtkraft i skärgården" där deltagarna arbetat med företagsanalys av sina företag. Många är aktiva inom flera branscher men vill försöka jobba med färre. Över 200 företag har analyserats. I analysen har ett viktigt erfarenhetsutbyte skett till unga företagare som har fått hjälp av de med mer erfarenhet. Man har tagit fram ett ungdomspaket med "lathund" över vad man ska tänka på som skärgårdsföretagare eftersom det inte finns någon utbildning inom området.

Svårigheter

Man ser också en del problemen med kombinerade näringar och de sociala systemen. Sjukka-systemet fungerar dåligt om man har flera arbetsgivare. Ungdomar har också svårt med A-kassa om de inte kan pendla till ett arbete iland. Systemen är anpassade för lönearbete och tvingar företag att smalna av sin verksamhet med sämre lönsamhet som resultat.

Företagsutveckling - utveckling i samarbete

Runt om i landets skärgårdar finns exempel på hur små företag samarbetar allt mer. Goda exempel på lokalt utvecklingsarbete är viktiga att sprida. Här är tre stycken.

Ven

På Ven startade man föreningen "Näringsidkarna på Ven" för företagare på ön. Man arbetade med gemensam skyltning och att dela på öppettider på söndagar. De större företagen som ville satsa lite mer bildade också "Destination Ven". Medlemmarna där är främst de företag som har några anställda. I deras egna företag ser man att det är bra att ha anställda både från ön och från fastlandet för att få flera "kulturer". När säsongen förlängs övergår säsongsanställningar till att bli årsanställningar, vilket i många fall ställer till problem.

Möja

På Möja i Stockholms skärgård bor det ca 260 personer och det finns 63 företag med totalt cirka 90 anställda. Möja företagarförening har stor uppslutning bland företagarna vilket ger föreningen trovärdighet och kraft bakom de förslag som presenteras för kommunen. Man tycker att det har varit lätt att engagera ungdomar i företagarföreningen.

Turismen är idag den viktigaste sektorn för de företag som växer. Men turismen landar olika i olika delar av skärgården. Möja har en ganska lugn turism med stor andel sommarstugor som innebär mycket servicejobb. Men även här finns en växande korttids turism som söker bad, caféer, upplevelser och matställen.

Trots att turismen är de flesta företagarnas levebröd finns sedan gammalt nästan en tradition att inte vara alltför angelägen om jobben i den sektorn. En fälla är att en stor arbetsbörda är koncentrerad till några få sommarmånader.

Sankt Anna

Sankt Anna skärgård är en glesbygd med utspridd bebyggelse. Det finns bofast befolkning på femton öar och på två större öar med broförbindelse samt en liten fastlandsremsa på några kilometer. I området bor det cirka 700 personer och det finns 52 aktiva företag. Traditionen hade länge varit att var och en skötte sin verksamhet så gott det gick. Många hade likartade inkomstslag och man kanske också kände att man konkurrerade om samma resurser.

Nu har utvecklingen ändrat detta. Allt fler företag har satsat på den växande turismen och man ser fördelarna av att samverka i gemensamma utbud. Det framtida arbetet kommer mycket att handla om att stärka de gemensamma marknadsföringsinsatserna och en lokal turistbyrå.

Företagarna har samlats i den ekonomiska föreningen ”Navet i havet”. Uppslutningen har blivit stor och man har utvecklat en gemensamm portal, www.sanktanna.com, där hela serviceutbudet kan överblickas av besökarna. Genom de här enkla initiativen har en stor grupp företag också fått fart på datorarbetet och tagit fram hemsidor betydligt tidigare än vad som annars skulle ha skett.

Krav för att stärka företagsamheten i skärgårdarna

- **Utveckla det starka entreprenörskapet med kunskaper om ökad samverkan mellan småföretag**
- **För in entreprenörskap i skärgårdsbarnens skolutbildning**
- **Minska branschtänkandet i regelverken. Underlätta så att kombinerade företag kan finnas även i framtiden.**
- **Stöd utvecklingen av små företagarföreningar i skärgårdarna**

Europas öbor samarbetar

ESIN bildades som ett nätverk i maj 2001 på initiativ av Skärgårdarnas Riksförbund. Nationella organisationer för små öar, som inte hade regional status, inbjöds. Grundarna var organisationer från Danmark, Finland, Frankrike, Irland, Skottland och Sverige.

1200 små öar

Varje land har sin definition av vad "små öar" är. Här kommer lokala traditioner, kultur och grad av isolering in. ESIN har några kriterier som definierar små öar med en permanent boende befolkning. Det skall vara öar utan fast landförbindelse. Antalet invånare kan vara allt från några enstaka till flera tusen. En liten ö i ESIN saknar regional administrativ auktoritet.

Det finns cirka 1200 sådana små öar hos ESIN:s medlemmar med omkring 343 000 invånare som uppfyller dessa kriterier. De flesta av öarna har färre än 1000 invånare.

Från nätverk till federation

2005 beslutade de sex initiativtagarna till nätverket att formalisera ESIN:s struktur. Stadgar antogs och "the European Small Islands Federation" bildades, men begreppet ESIN behölls.

ESIN är alltså en federation av nationella föreningar som arbetar för levande små öar och skärgårdar i Europa och ett forum för samarbete mellan medlemmarna. Federationen representerar medlemmarna i frågor av gemensamt intresse gentemot Europeiska Unionen, parlamentet och dess institutioner. Federationen ska också vara ett forum för att jämföra och utbyta erfarenheter mellan medlemmarna.

Föreningar som representerar små öar och skärgårdar med nationellt ansvar och som inte är administrativa regioner, kan bli medlemmar i ESIN. Endast en medlem från varje land antas. Varje medlem har en styrelseledamot. Ett årsmöte hålls det tredje kvartalet varje år. Platsen för årsmötet roterar mellan medlemmarna.

Nya medlemmar

2006 antogs tre nya medlemmar i ESIN, alla representerande de små öarna i sina länder "The Association of Estonian Islands" från Estland, "the Hellenic Small Island Network" från Grekland och "the Associazione Nazionale Comuni Isole Minori, ANCIM", från Italien

Målsättning

ESIN stödjer en positiv utveckling på alla små öar i Europa. Vi strävar efter att alla ö-samhällen skall vara uthålligt fungerande året runt.

Federationen har två målsättningar. Den första är att utbyta information om ö-frågor mellan de olika organisationerna. På det viset kan vi jämföra hur olika länder hanterar frågeställningarna. Vi kan stödja varandra genom utbyte av erfarenheter och förslag.

Den andra är att informera EU:s olika institutioner och påverka deras politik genom ökad kunskap och förståelse för villkoren på de små öarna. ESIN vill också medverka till att stärka öarnas kulturella identitet.

ESIN är de små Europeiska öarnas plattform för dialog främst med Europeiska Unionen. ESIN vill vara de små öarnas röst på Europeisk nivå och påverka EU:s former för regionalt stöd.

Inter Island Exchange Project

Under 2004-2006 har ESIN genomfört ett gemensamt större projekt. Efter att ha identifierat arton viktiga teman för de små öarna har en serie möten organiserats för att utbyta erfarenheter kring dessa och samtidigt visa goda exempel på lösningar från olika länder.

Resultaten är sammanställda i en bok och en anslutande större konferens hölls på ön Islay i Skottland november 2006. Mer än 600 personer har deltagit i de olika mötena. Projektet var en viktig utgångspunkt för ESIN för att kunna stödja bättre samverkan och medverka till att påverka både nationell och Europeisk regional politik för de små öarnas samhällen

Mer information om ESIN hittar man på www.europeansmallislands.net

ESIN medlemmar

Danmark

27 små öar med totalt 5 300 invånare, mellan 10 och 937.

Sammenslutningen af Danske Småöer

Estland

16 små öar med totalt 47 000 invånare. Av dessa är två större öar regionala myndigheter. De övriga 14 har tillsammans 3 000 invånare, mellan 1 och 500.

The Association of Estonian Islands

Finland

431 små öar, varav 152 i insjöar med totalt 8 700 invånare, mellan 1 och 972.

Finlands öar rf – Suomen saaret ry

Frankrike

15 små öar på Atlantkusten med totalt 15 000 invånare, mellan 186 och 4834.

L' Association des Iles du Ponant

Grekland

29 små öar, definierade med en befolkning under 4000 invånare, har totalt 65 000 invånare. Fler av öarna ingår i större ö-regioner. Hellenic Small Island Network

Irland

33 små öar med totalt 3 000 invånare, mellan 1 och 900.

Comhdháil Oileáin na hÉireann, Irish Islands Federation

Italien

29 små öar med totalt 180 000 invånare, mellan 17 och 57 000.

Associazione Nazionale Comuni Isole Minori, ANCIM

Skottland

89 bebodda öar med totalt 100 000 invånare, mellan 1 och 20 000. 55 av öarna ingår i tre regionala ö-myndigheter. De övriga är 34 små öar. The Scottish Islands Federation

Sverige

576 små öar med totalt 32 000 invånare, mellan 1 och 5 000. 46 av öarna är i insjöar med 2 200 invånare. Skärgårdarnas Riksförbund

Europas små öar i de nio ESIN länderna

Bildförteckning

framsida	Skolskjuts i Sankt Anna - Anna-Karin Utbult Almkvist
sid 2	Styrsö i Göteborgs skärgård - Eva Widlund
sid 8	Styrelsen samlad på Vinön - Solveig Eriksson
sid 10	Marsö by, Misterhults skärgård - Mats Ohlsson
sid 12	Bengt Almkvist på Skärgårdskonferensen - Johan Bohman
sid 12	Panelen på Skärgårdskonferensen - Johan Bohman
sid 13	Teaterskeppet i Stockholm - Johan Bohman
sid 15	Vägverkets färja ADA på Hönö - Veronika Persson
sid 15	Kosterlänken, linfärjan mellan Syd- och Nordkoster - Eva Widlund
sid 16	Ekenäs brygga, Koster - Eva Widlund
sid 17	Passagerarbåten Fröja, Styrsöbolaget - Eva Widlund
sid 18	Marsö by, Misterhults skärgård - Eva Widlund
sid 19	Kartbild släckta hus på Smögen - Margareta Florén, Hans Arén
sid 20	Hyreshus, Koster - Eva Widlund
sid 23	Möja skola - Eva Widlund
sid 26	Pimplande barn - Eva Widlund
sid 27	Bredbandskabel till Vinön - RoseMarie Olsson
sid 30	Blommor i skärgården - Anna-Karin Utbult Almkvist
sid 31	Får går i land - Anna-Karin Utbult Almkvist
sid 32	Hässja - Oskar Widlund
sid 33	Kofärja - Inger Abrahamsson
sid 34	Lokala produkter - Eva Widlund
sid 35	Fiskare från Marsö - Mats Ohlsson
sid 36	Gäddan - Oskar Widlund
sid 37	Skaldjur - Eva Widlund
sid 39	Hönö - Veronika Persson
sid 42	Örtboden - Eva Widlund
sid 44	Hven - Eva Widlund
sid 47	Skolmöte i Danmark - Eva Widlund
sid 49	Ungdomsmöte på Irland - Rikard Widlund
baksida	Repet på bryggan - Eva Widlund

Skärgårdarnas Riksförbund 2007
www.skargardarnasriksforbund.se